

Rəqəmsal transformasiya mühitində yaradıcı sənaye məhsullarının ixracı: mövcud vəziyyət və problemlər

Ayxan QƏDƏŞOV

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin
"Azexport" internet portalının rəhbəri;
Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin Doktorantı

XÜLASƏ

Hazırda ölkəmizdə çoxsahəli islahatlar aparılmaqdadır. Aparılan islahatların başlıca hədəflərindən biri də ixracqabiliyyətli məhsul istehsalının dəstəklənməsi və yeni ixrac bazarlarına çıxaraq ölkəyə əlavə valyutanın cəlb olunmasıdır. Ölkə başçısının rəhbərliyi altında aparılan planlı və genişmiqyaslı islahatların nəticəsi olaraq ixrac coğrafiyamız genişlənməmiş, ərsəyə gətirilən məhsul və xidmətlərin ənənəvi və yeni bazarlara çıxarılması imkanları yaradılmışdır. Ölkə ixracı üçün ənənəvi hesab olunan sənaye, qida və kənd təsərrüfatı sahələri ilə yanaşı, yaradıcı mədəniyyət sənayesi (YMS) məhsullarının da istehsalı və xarici bazarlara çıxarılması dəstəklənməkdədir. Bu məqsədlə müxtəlif dövlət proqramları qəbul olunaraq, yeni layihələr həyata keçirilir. Bu məqalədə YMS məhsullarının ölkə iqtisadiyyatı üçün və məşğulluq səviyyəsinin artırılması üçün əhəmiyyəti öyrənilərək, rəqəmsal transformasiya mühitində həmin məhsulların ixrac imkanları araşdırılır. Bununla yanaşı məqalədə sahənin mövcud vəziyyəti və problemləri araşdırılaraq sahənin inkişafı üçün təkliflər verilir.

Açar sözlər: *Rəqəmsal transformasiya, yaradıcı sənaye, "Azexport", qeyri-neft ixracı, elektron ticarət.*

GİRİŞ

Son illər ölkə iqtisadiyyatı üçün prioritetlərdən biri də iqtisadiyyatın rəqəmsal transformasiyasıdır. Bu məqsədlə müxtəlif sahələrdə müasir texnologiyalar tətbiq edilərək rəqəmsallaşmada ciddi addımlar atılıb. İqtisadiyyatın və dövlət idarəetməsinin səmərəliliyinin və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə genişzolaqlı internet şəbəkəsi daha da inkişaf etdirilib. "Hökumət buludu" (G-Cloud), "Ağıllı şəhər" (Smart City) və "Ağıllı kənd" (Smart Village) kimi rəqəmsal həll yollarının geniş tətbiqinə start verilib.

Aparılan rəqəmsallaşma prosesinin sistemliliyinin təmin olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən 27 aprel 2021 tarixində "Rəqəmsal Transformasiya Sahəsində İdarəetmənin Təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərman imzalanıb [1]. Fərmanda ölkədə müasir telekommunikasiya və rəqəmsal arxitektura quruculuğunun idarə olunması, eləcə də müxtəlif sahələrdə rəqəmsal xidmətlər və həllər üzrə platformanın inkişaf etdirilməsi sahəsində işlərin effektiv əlaqələndirilməsi əsas götürülüb.

Azərbaycanda sahibkarlıq subyektləri tərəfindən təqdim olunan xidmət və məhsulların rəqəmsallaşması istiqamətində kompleks tədbirlərin davamı olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016 -ci il 21 Sentyabr tarixli "Azərbaycan Respublikasında İstehsal Olunan Malların Vahid Məlumat Bazasının Yaradılması" haqqında Sərəncamına əsasən "Azexport.az" internet portalı yaradılıb [2]. Portalın uğurlu fəaliyyətinin nəticəsi olaraq sahibkarların beynəlxalq elektron ticarət platformalarında təmsil olunması 100 dəfədən artıq, yerli məhsulların beynəlxalq elektron ticarət platformalarında təmsil olunması isə 500 dəfədən artıq artmışdır [3]. Portalın dəstəyi ilə ənənəvi ixrac məhsulları ilə yanaşı ölkəmiz üçün ixracı qeyri ənənəvi hesab edilən YMS məhsullarının da elektron ticarət platformaları vasitəsilə xarici bazarlarda potensial alıcılara təqdim olunması təmin olunur. YMS məhsullarının ixracının dəstəklənməsi məqsədilə görülən böyük işlərə baxmayaraq problemlər qalmaqdadır. Məqalədə YMS məhsullarının rəqəmsal transformasiya dövründə elektron ticarət platformaları vasitəsilə

xarici bazarlara çıxarılmasının əhəmiyyəti öyrənilir. Həmçinin, bu sahədə son illər əldə olunan nailiyyətlər, müasir problemlər və həlli yolları araşdırılır, təkliflər irəli sürülür.

RƏQƏMSAL TRANSFORMASIYA MÜHİTİNDƏ YARADICI SƏNAYE MƏHSULLARININ İXRACI:

Dünya iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf edən sahələrindən biri də Yaradıcı Mədəniyyət Sahəsidir (YMS). İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın 6 faizini YMS məhsulları təşkil edir. Növbəti illərdə bu göstəricinin 10-15 faizədək qalxması proqnozlaşdırılır. Həmçinin, YMS sahəsində çalışanların təqribən 50 faizi qadınlardır [4]. Bu da məşğulluqda genderlər arasında tarazlığın qorunmasına öz müsbət təsirini göstərir.

Hazırda dünyada 30 milyona yaxın insanı Yaradıcı Mədəniyyət Sənayesində çalışır. YMS sahəsində çalışan şəxslərin əksəriyyəti 15-29 yaş aralığında olan gənclərdir [5]. Son illər rəqs, teatr tamaşaları, təsviri sənət, musiqi, dizayn, film, video və foto sənəti, reklam, oyun və yaradıcı texnologiyalar kimi kateqoriyalardan ibarət YMS-lərin dünya iqtisadiyyatına, əhalinin məşğulluq səviyyəsinə və sosial rifahına təsirinin öyrənilməsi məqsədilə müxtəlif araşdırmalar aparılıb. Aparılan araşdırmalara istinadən BMT-nin "UNCTAD" təşkilatının 2002-2015-ci illər üzrə Yaradıcı İqtisadiyyata Baxış adlı sənədi nəşr olunub. Sənəddə qeyd olunan illər üzrə YMS sahəsində dünya üzrə orta hesabla illik 7.3 faizlik artımın olduğu müşahidə olunur. Bununla yanaşı, YMS-lərin məhsul və xidmətləri üzrə ixracı 3 dəfəyədək artıb. Belə ki, 2002-ci ildə bu göstərici 208 milyard dollar olduğu halda 2015-ci ildə artaraq 509 milyard dollar təşkil edib [6].

YMS məhsulları əsasən sosial şəbəkə və digər internet resursları vasitəsilə istifadəçilərə çatdırılır. Bu da YMS-lərin rəqəmsallaşmaya dözümlü olmasına və sürətlə böyüməsinə əlavə təkan verir. Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya və digər qabaqcıl ölkələrdə aparılan araşdırmalara əsasən YMS-lərin iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən daha az sərmayə tələb edir və 2 dəfə daha sürətlə inkişaf edir. "BMW.de"nin 2019-cu ildə yayımladığı hesabatə əsasən Almaniyaada 1.8 milyon insan YMS sahəsində fəaliyyət göstərir. Burada ən çox inkişaf etmiş YMS sahələri kimi musiqi, kitab və əl işləri ön sıralardadır [7].

Azərbaycanda YMS-lərin müxtəlif formaları mövcuddur. Əksər dövlətlər sahənin inkişafı məqsədilə müxtəlif strateji sənədlər qəbul edir. Ölkəmizdə də bu sahə üzrə konkret işlər görülmüş, müxtəlif dəstək mexanizmləri yaradılmışdır. 2017-ci ildə hazırlanmış Azərbaycan üzrə Mədəniyyətin İnkişafı İndikatorları hesabatı YMS-lərin Azərbaycan iqtisadiyyatındakı payının müəyyən edilməsinə dair əsas sənədlərdən hesab olunur. Sənədə əsasən YMS-lərin ÜDM-də payı 1% olaraq göstərilmişdir (2016-cı il üçün 374 milyon ABŞ dolları) [8].

Azərbaycan xalqı yaradıcı xalq olduğundan YMS-lərin daima inkişafa meyli müşahidə olunur. Əhali arasında daha çox sənətkarlıq növləri, musiqi, ədəbiyyat, film, rəssamlıq və digər sahələr geniş yayılmışdır. Aparılan araşdırmalarda əsasən vergi ödəyicisi kimi qeydiyyatda olan fiziki və hüquqi şəxslərin məlumatları nəzərə alındığından bu sahədə qeydiyyatda olmadan fəaliyyət göstərən şəxslərin fəaliyyətinin tam ölçülməsində çətinliklər mövcuddur. Ölkənin bu sahədə mövcud potensialını nəzərə alsaq gələcəkdə YMS- iştirakçılarının ölkəyə 1-1.5 milyard ABŞ dolları əlavə valyuta cəlb etmə imkanının olduğunu deyə bilərik.

Dövlət tərəfindən YMS məhsullarının inkişafına göstərilən dəstək mexanizmlərindən biri də ərəsəyə gətirilən məhsulların müasir rəqəmsal infrastruktur imkanlarından istifadə etməklə xarici bazarlara çıxarılmasıdır. Bu məqsədlə, YMS məhsulları Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 21 sentyabr 2016-cı il tarixli Sərəncamı əsasında yaradılan "Azexport.az" internet portalına yerləşdirilir. Portalın yaradılmasında başlıca məqsədlərdən biri də Azərbaycanda istehsal olunan məhsul və xidmətlərin vahid bazasını formalaşdırmaq, həmçinin, xarici bazarlarda potensial müştərilərə çatdırılmasını təmin etməkdir. "Azexport.az" internet portalına yerləşdirilən YMS məhsulları "etsy.com", "kickstarter.com", "amazon kindle" və "sotheby's" kimi platformalara inteqrasiya olunub. "Azexport.az" internet portalı "Amazon" platformasında elektron kitabların satışı istiqamətində də uğura nail olub. Belə ki, ümumilikdə "Azexport.az" və Amazon portallarında Akademik Urxan Ələkbərovun "Fundamentals of

"Inclusive Development Management" adlı elektron kitabı 3 ay ərzində 300 dən artıq nüsxədə satılıb.

"Azexport.az" internet portalının YMS məhsullarının satışı üçün inteqrasiya olunduğu beynəlxalq elektron ticarət platformaları.

Hazırda dizayn həlləri, əl işləri, milli suvenirələr, əsərlər, şeirlər, rəsmlər, kreativ video oyunlar, musiqilər, bəstəkarlıq və potensial ixrac imkanı olan digər yaradıcılıq məhsullarının "Etsy", "Apple Music", "Itunes", "Google Play", "Kickstarter" və "Sotheby's" kimi platformalara yelrəşdirilməsinə dair işlər davam etdirilir.

YMS MƏHSULLARININ İXRACININ MÜASİR PROBLEMLƏRİ

Hazırda ölkəmizdə YMS sahəsində mövcud bazar iştirakçılarının beynəlxalq platformalarda və ümumən ixrac platformalarında təmsilçilik və satışı həcm etibarilə müxtəlif səbəblərdən aşağı səviyyədədir. Mövcud çətinlikləri və onların həlli yollarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

BEYNƏLXALQ ELEKTRON TİCARƏT PLATFORMALARINDA TƏMSİL OLUNMA

Elektron ticarət platformaları istifadəçiləri arasında aparılan sorğu və araşdırmaların nəticələri onu deməyə əsas verir ki, sifarişçilər məhsul alışı zamanı bir neçə əsas məqamları gözdən keçirir. Tələb olunan məhsul üzrə potensial təchizatçının tapılması üçün ilk addım daha keyfiyyətli fotosəkil və detallı məlumat təqdim edən təchizatçı dairəsinin müəyyən olunmasıdır. YMS sahəsində mövcud bazar iştirakçıları ilə aparılan danışıqlar zamanı məhsulların yüksək keyfiyyətli fotosəkillərinin, həmçinin, məhsul haqqında xarici dillərdə olan məlumatların təqdim olunmasında çətinliklərin olduğu müəyyən olunub. Yüksək keyfiyyətli məhsul ərsəyə gətirməsinə baxmayaraq sahibkar beynəlxalq elektron ticarət platformalarında rəqabətqabiliyyətli məhsulla təmsil oluna bilmir. Əgər ənənəvi ticarətdə müştərinin məhsulu fiziki toxunuşla təhlil edib seçim etmək imkanı varsa, elektron ticarətdə rəqabətə davam gətirə bilmək üçün yüksək keyfiyyətli fotosəkil və məhsul haqqında detallı məlumat tələb olunur.

BEYNƏLXALQ ANI ÖDƏNİŞ SİSTEMLƏRİNƏ İNTEQRASIYA

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli, 508 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2018-2020-ci İllərdə Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal Ödənişlərin Genişləndirilməsi" üzrə Dövlət Proqramına əsasən ölkədə yeni rəqəmsal ödəniş texnologiyalarının tətbiqinə dair yeni imkanlar yaradılıb. Buna baxmayaraq sahənin inkişafına çətinlik yaradan bəzi amillər hələ də mövcuddur. Belə ki, dünya təcrübəsində YMS məhsulları əsasən kiçik həcmli fərdi sifarişlərlə hazırlanır və "Etsy", "Apple Music", "Itunes", "Google Play", "Kickstarter", "Sothebys" və "Amazon", "Amazon Kindle" kimi platformalar vasitəsilə satışı reallaşdırılır. Qeyd olunan platformalar vasitəsilə reallaşan satışların ödənişləri "Paypal", "Payline", "Google Pay", "Apple Pay", "2Checkout" kimi ani ödəniş sistemləri vasitəsilə həyata keçirilir.

Amerikanın "Etsy" platforması YMS məhsullarının ən çox satıldığı platforma hesab olunur. Platformanın 50 milyondan artıq daimi ziyarətçisi mövcuddur. Hazırda platformada məhsul yerləşdirilməsi üçün "Paypal" ani ödəniş sistemində qeydiyyatdan keçmiş hesab tələb olunur. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2013-cü ildən etibarən "Paypal" ani ödəniş sistemi ilə əməkdaşlıq edən qonşu ölkə Gürcüstan sadalanan platformada 200-dək istehsalçının 20 mindən artıq məhsulu ilə təmsil olunur.

Ölkəmizdə sadalanan ödəniş sistemləri bir tərəfli (yalnız xaricə ödəniş üçün) fəaliyyət göstərməkdədir. Bu isə Avropa və Amerika portallarında YMS məhsullarının satışına çətinlik törədir. Belə ki, sifarişçi bir ədəd əl işi olan suvenir almaq üçün bank vasitəsilə köçürmə etməlidir. Qonşu ölkələrdə isə alternativ məhsul təklif edən şəxslərə ödənişi ani ödəniş sistemləri vasitəsilə həyata keçirərək məhsulu daha rahat sifariş etmək imkanı mövcuddur.

Problemin dolayısı yolla həlli üçün bəzi satıcılar müxtəlif üsullardan istifadə edir. Bunlardan biri də satıcının qonşu ölkələrdən birinə səfər edərək orada bank hesabı açması və ya xaricdə yaşayan yaxınının adına bank hesabı açaraq "Paypal" və ya digər ödəniş sistemlərini həmin hesaba bağlamasıdır. Belə olduğu təqdirdə Azərbaycanda ərsəyə gətirilən məhsulun dəyəri xarici ölkənin bank hesabına köçmüş olur.

REGIONLARDA ELEKTRON TİCARƏTİN İNKİŞAF SƏVİYYƏSİ

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 2 aprel tarixli 359 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya" - da elektron ticarətin inkişafı ilə bağlı hədəflərə əsaslanaraq "2018-ci il sentyabrın 25-də Bakı Elektron Ticarət Forumu - "BEF-2018" beynəlxalq tədbir keçirilmişdir. Elektron ticarətin inkişafına təkan verəcək forumda 300-dən artıq yerli və beynəlxalq iştirakçı tərəfindən ziyarət qeydə alınıb [9]. Bakı şəhərində elektron ticarətin inkişafına yönələn tədbirlərin təşkili daim müşahidə olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, YMS məhsullarının istehsalında əsasən önə çıxan sahələr əl işləri, müxtəlif dekorativ əşyaların, milli suvenirlərin toxunması və istehsalı sahələridir. Qeyd olunan sahələrin əsas iştirakçıları regionlarda yaşayan şəxslərdir. Hazırda regionlarda elektron ticarət sahəsi demək olar mövcud deyil. İqtisadi təkmərkəzliliyin nəticəsi olaraq region əhalisi elektron ticarət sferasına nə sahibkar, nə də alıcı kimi demək olar ümumiyyətlə daxil olmayıb. Bunun nəticəsidir ki, paytaxtdakı bir sıra sahibkarlar da regionlara çatdırılma xidməti təklif etmir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

YMS məhsullarının ixracı üçün böyük potensial olsa da, müxtəlif xarakterli problemlərin nəticəsi olaraq bu sahənin inkişaf sürəti istənilən səviyyədə deyil. Sadalanan problemləri aradan qaldırmaq üçün həm dövlətin, həm də YMS sahəsində çalışan şəxslərin üzərinə bir sıra vəzifələr düşür:

- Azərbaycanda ani ödəniş sistemlərinin işlək vəziyyətə gətirilməsi üçün müvafiq dövlət qurumları tərəfindən qanunvericilikdə lazımı dəyişikliklərə dair təkliflərin hazırlanması sahənin inkişafına öz müsbət təsirini göstərə bilər;
- YMS sahəsində mövcud bazar iştirakçıları tərəfindən ərsəyə gətirilən məhsulların yüksək keyfiyyətli fotosəkilinin çəkilməsi üçün peşəkar fotoqrafların və məhsullar barədə məlumatların beynəlxalq platformalara müxtəlif dillərdə təqdim olunması üçün kontent menecerlərin müəyyən olunması;
- Regionlardakı YMS məhsulu istehsalçılarınun də elektron ticarətlə məşğul olması üçün ixtisaslı kadrların regionlarda çalışmasını stimullaşdırmağa, həmçinin, yerli və beynəlxalq ekspertlərin iştirakı ilə təlim və tədbirlərin təşkilinə ehtiyac vardır.

YMS sahəsi daha çox intellektual məhsulların ərsəyə gətirilməsi kimi səciyyələnir. Bu səbəbdən də bu sahə dünyanın ən sürətlə inkişaf edən və rəqəmsallaşmaya daha çox immuniteti olan sahələrdəndir. Ölkəmizdə dövlət və cəmiyyət tərəfindən YMS sahəsinə xüsusi diqqət hiss olunmaqdadır. Azərbaycan xalqının tarix boyu yaradıcılığı ilə seçilən xalq kimi tanınır. Ölkənin coğrafi yerləşmə mövqeyi və multikultural dəyərlərin qorunub saxlanması da YMS sahəsinin müxtəlif istiqamətlər üzrə inkişafına öz müsbət təsirini göstərmişdir. Sahə üzrə sadalanan problemlərin həllinə nail olmaqla Azərbaycanda istehsal olunan YMS məhsullarının xarici bazarlara elektron ticarət platformaları vasitəsilə çıxararaq ölkəyə əlavə valyuta cəlb olunmasına dəstək olmaq imkanı mövcuddur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. "Rəqəmsal Transformasiya Sahəsində İdarəetmənin Təkmilləşdirilməsi" haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı, 27 aprel 2021, <https://president.az/articles/51299>;
2. "Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan malların vahid məlumat bazasının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı, 21 sentyabr 2016, <https://president.az/articles/21139>;
3. <http://ereforms.gov.az/az/ixrac-icmali>
4. https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/gender_equality_and_empowerment_cci_eastern_partnership_2018_en-compressed.pdf
5. https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/info-kit_brochure-final-en-web.pdf
6. https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2018d3_en.pdf
7. https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Publikationen/Wirtschaft/2020-cultural-and-creative-industries-monitoring-report.pdf?__blob=publicationFile&v=5;
8. <http://mct.gov.az/medias/media/other/285/hesabat-2016.pdf>
9. <https://mincom.gov.az/az/view/news/393/baki-beynelxalq-elektron-ticaret-forumu-oz-ishini-yekunlashdirib>

EXPORT OF CREATIVE INDUSTRIAL PRODUCTS IN DIGITAL TRANSFORMATION ENVIRONMENT

Aykhan GADASHOV

SUMMARY

In recent years, the main goals of the economic reforms in the republic are to reduce the natural reserve factor of the state budget and gross domestic product, to ensure diversification of the economy and the superiority of the non-oil factor. As a result of planned and large-scale economic reforms, the share of the non-oil sector in the gross domestic product has increased, the production of export-oriented, competitive products has expanded, and opportunities have been created to bring the goods to traditional and new markets through international e-trading platforms. The author investigated the achievements, current problems of the field and sustainable development opportunities by analyzing the state of the international e-commerce status in the country. Considered options for increasing the export of the creative industry products from local market.

Keywords: *export, Azexport, Digital Transformation, non-oil, creative industry*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 11.04.2022

Təkrar işlənməyə göndərilib: 28.04.2022

Çapa qəbul olunub: 24.06.2022